

Zero Waste Žalec – samoorganizacija lokalne skupnosti v kontekstu podnebne krize

Abstract

Zero Waste Žalec – Self-Organizing a Local Community in the Context of Climate Crisis

The author presents the beginnings and inner workings of the Zero Waste Žalec grassroots movement, which began in Žalec in 2018. The small collective is inspired by Bookchin's idea of Free nature. The collective works primarily in the sphere of information dissemination, and leads by example of good practices. The movement is nested within its locality and takes the needs and desires of the local population into account.

Keywords: *Zero Waste Žalec*, waste, utopia, consciousness raising, community work

Andrej Fideršek is a co-founder and active member of the Zero Waste Žalec collective. Fideršek is also an activist who is seeking paths towards a utopian society through the theory and praxis of social ecology (andrej.fid@gmail.com).

Povzetek

Avtor predstavi izhodišča in delovanje lokalne pobude *Zero Waste Žalec*, ki je v omenjenem mestu nastala leta 2018. Majhen kolektiv, ki ga vodi zasledovanje Bookchinove ideje proste narave, deluje predvsem na ravni ozaveščanja in dajanja zgleda skozi primere dobre prakse. Ključna dimenzija njegovega delovanja je ugnezenost v prostor ter razumevanje potreb in želja lokalnega prebivalstva.

Ključne besede: *Zero Waste Žalec*, odpadki, utopija, ozaveščanje, skupnostno delovanje

Andrej Fideršek je soustanovitelj in aktiven član kolektiva Zero Waste Žalec ter aktivist, ki skozi prakso in teorijo socialne ekologije išče poti do utopične družbe (andrej.fid@gmail.com).

Uvod

Namen pričujočega zapisa je predstavitev ideje in delovanja žalske pobude *Zero Waste Žalec* (ZWŽ), ki je nastala leta 2018, pri čemer nas je vodila ideja o vzpostavitvi temeljev solidarnostne ekonomije v lokalni skupnosti, ki bi imela potencial za doseganje »proste narave«, kot jo je pojmoval teoretik Murray Bookchin, ki je postal znan predvsem kot začetnik socialne ekologije.

V teoriji socialne ekologije obstaja prva narava, ki je opisana kot kumulativna evolucija vse bolj raznovrstnih in kompleksnih življenjskih oblik v živahni interakciji z anorganskim svetom. To je narava brez človeka, prepuščena evoluciji, v okviru katere se razvija malodane brezmejna raznovrstnost življenja. Morda je neizogibno, da ta prva narava sčasoma razvije zavest – svojo drugo naravo, kar v naši evolucijski iteraciji pomeni človeka. Ta je del prve narave, pa vendarle se od nje razlikuje: zavestno lahko manipulira in upravlja z razpoložljivo energijo in snovmi ter razvija kompleksne družbene ekosisteme. Kultura, znanost, filozofija, industrija in drugi človeški koncepti so le del izraza narave; so njena temporalna, prostorska, energetska in materialna iterativna oblika. Ta druga narava se sooča s številnimi težavami, najsi bo to mačehovski odnos do prve narave ali odnosi znotraj nje same, ki se med drugim kažejo kot rasizem, patriarhat, razredni boj in medgeneracijski razkol. Bookchinov koncept proste narave se ukvarja z vprašanjem možnosti pomiritve med prvo in drugo naravo z zmanjšanjem trpljenja ter vzpostavljanjem recipročnih in simbiotskih potencialnosti – gre torej za utoپیčno idejo zavestne in etične narave, za ideal, proti kateremu lahko začnemo korakati le z aktivacijo in vztrajnim angažmajem. Prosti naravi se lahko približamo le skozi prakso.

S tem izhodiščem v mislih v Žalcu deluje kolektiv, ki poskuša z delovanjem na širšem ekološkem področju pripomoči k iskanju poti do te idealne proste narave, do sistema, ki ga še ni. To je kolektiv *Zero waste Žalec*. V naslednjih vrsticah opisujem našo pot.

Obotavljajoči začetki in razcvet delovanja

Osamljenemu človeku se zdi družbena sprememba nemogoča; z vsakim dodatnim somišljenikom postaja cilj oprijemljivejši. Morda so tudi zato gornilo svetovnih sprememb vedno majhne skupine odločnih ljudi. Naš kolektiv sicer deluje na lokalni ravni, pa vendar menimo, da smo pomemben dejavnik pri doseganju izboljšav v našem okolju.

Zgodba *Zero waste Žalec* se je začela leta 2015, ko sem na občino vložil pobudo za sprejetje zaveze *zero waste*. Pri tem so mi pomagali *Ekologi brez meja*, krovna slovenska organizacija, ki občinam pomaga, da se včlanijo v vseevropsko omrežje *zero waste*. Njihova podpora je ključna, saj imajo že ustaljene programe, smernice in potrebno znanje. Zaveza je neobvezujoča, pomembno je le letno poročanje ter vodenje evidence stanja in napredka. Po treh letih in številnih elektronskih sporočilih, klicih ter sestankih so za isto mizo končno sedli omenjena organizacija in občinski funkcionarji. Po sprejetju občinske zaveze leta 2018 sva se sestala z Barbaro Nemec, lastnico spletne trgovine brez odpadkov Moja cula in soustanoviteljico ZWŽ, da bi naredila načrt za vzpostavitev dejavnosti, ki bi pomagale širiti idejo in prakso; odločila sva se, da za začetek organizirava predstaviteni dogodek, ki sva ga poimenovala »Osnove *zero waste*«. Udeležilo se ga je približno dvajset ljudi, kar je za majhen kraj, kot je Žalec, veliko. Potem so se začela naša prizadevanja, da bi vsaj na lokalni ravni dosegli družbo brez odpadkov, počasi, a vztrajno krepiti. V tem trenutku je v našem horizontalno organiziranem kolektivu sedem zelo aktivnih posameznikov.

V prvem letu delovanja smo se osredinili izključno na informiranje in osveščanje lokalnega prebivalstva o problematiki odpadkov. Izobraževanje je bila najbolj smiselna usmeritev, saj že od samega začetka delujemo brez kakršnihkoli finančnih sredstev, razen lastnih. Uporabljamo družbena omrežja, kot sta Facebook in Instagram, za dokaj uspešnega za gradnjo prepoznavnosti se je izkazal ključnik #memedeljek, ki ga uporabljamo na Facebooku, kjer vsak ponedeljek objavimo meme na temo koncepta *zero waste* in sorodnih oblik okoljevarstva. Imamo tudi spletno stran (ki ji ne bi škodilo pogostejše posodabljanje, za katero nam včasih preprosto zmanjka časa). Največ naših dogodkov poteka v Hiši sadežev družbe Žalec, ki jo vodi Slovenska filantropija; z njo smo razvili plodno sodelovanje: brezplačno nam omogoča uporabo prostora in opreme za predavanja in delavnice ter nas promovira v svojem mesečnem novičniku. Prvo leto smo vsak mesec pripravili vsaj eno predavanje na temo frakcij odpadkov, pri čemer je udeležba precej nihala, od dveh do dvajsetih oseb; kljub včasih res slabemu obisku smo vztrajali. Začetki so namreč vedno najtežji, še posebej v kontekstu grajenja utopije znotraj dominantnega sistema množične potrošnje. Kljub neuspehom se nismo vdali, prebrodili smo začetno obdobje in našo *grassroots* pobudo razširili.

Poleg prirejanja predavanj smo vneto pisali različne predloge, ki smo jih pošiljali na občino. Eno od ključnih orodij doseganja sprememb je po našem mnenju imeti stik z lokalno upravo, še najbolje s tistimi zaposlenimi, ki imajo posluš za ideje, kot je naša. Uspelo nam je navezati stik z eno takšno

osebo, kar pa očitno ni dovolj, saj večina občanarjev kljub retoriki ni preveč naklonjena spremembam na področju okoljevarstva, kot mlad, majhen in neformalen kolektiv pa nimamo vzvodov, s katerimi bi lahko kogarkoli prisilili, da nas upošteva. Naše izkušnje kažejo, da je občina, katere oddelek za okolje in prostor je sicer podhranjen, pripravljena storiti določene geste, ki jo postavljajo na zemljevid okoljsko ozaveščenih krajev (na primer sprejeti neobvezujočo zavezo *zero waste*, govoriti o pomembnosti ločenega zbiranja odpadkov), dokler te ne zahtevajo konkretnega delovanja ali je mogoče odgovornost zanje preložiti na ramena občanov. Tako je bila večina naših predlogov, ki bi zahtevali občinski angažma, zavrtnjena. Med drugim smo predlagali: naj javno komunalno podjetje v kontekstu zelenega reza nudi pomoč pri izdelavi sekancev, najem delavcev in opreme za potrebe posameznih gospodinjstev ter ustvarja lasten kompost; naj občina prek uradnih fizičnih in spletnih medijev občane obvešča o stanju voda, količinah odpadkov in kakovosti zraka; naj presežke hrane iz izobraževalnih institucij namenijo brezdomcem in ranljivim starejšim občanom; naj se subvencionira in spodbuja namestitve zbiralnikov za deževnico; naj javne površine manj kosijo in namesto tega bolj odstranjujejo invazivne rastline; naj se subvencionira nakup menstrualnih skodelic; naj postavijo ulične zbiralnike za odpadno jedilno olje; naj v vrtcih uvedejo uporabo pralnih plen; naj občinske prireditve organizirajo tako, da ne bodo proizvedle odpadkov; naj vzpostavijo knjižnico reči.

Čeprav razen nakupa kompostnikov za urbana področja z visoko stopnjo naseljenosti naši predlogi niso bili realizirani, pišemo in snujemo dalje. Trenutno poskušamo z že spisanim predlogom občino spodbuditi k vzpostavitvi odbora za prehransko samooskrbo, ki bi skrbel za koordinacijo lokalnih pridelovalcev, omogočal večjo dostopnost lokalno pridelane hrane in skrbel, da bi se v dobavni verigi ustvarilo čim manj odpadkov, saj menimo, da bodo takšna telesa zaradi podnebne krize slej ali prej postala nujna. Leta 2019 smo sami organizirali piknik brez odpadkov in prikaz postavitve visoke grede iz palet. Zaradi pozitivnega odziva smo organizirali še nekaj praktičnih delavnic, na primer delavnico izdelovanja sveč iz odpadnega jedilnega olja, delavnico izdelovanja domačih detergentov, delavnico izdelovanja vrečk iz starih majic in delavnico uporabe odpadnih materialov za izdelovanje božičnih okraskov. Vzpostavili smo izmenjevalnico pustnih mask in oblačil, ki pa žal ni bila uspešna, saj jo je obiskalo veliko manj ljudi, kot smo pričakovali; oblačila, ki so nam ostala, smo oddali v lokalno komisijsko trgovino, ostalo smo donirali Karitasu. Je pa dobil dogodek medijsko pozornost: o nas so pisali v lokalnem časniku in govorili na lokalnem radiu, kar nam je pomagalo pri gradnji legitimnosti in prepoznavnosti. Povezovati

smo se začeli z drugimi lokalnimi deležniki, kot so UPI Ljudska univerza, Razvojna agencija Savinja ter Inštitut za hmeljarstvo in pivovarstvo: z UPI smo organizirali dva dobro obiskana dogodka o podnebnih spremembah in trajnostni prehranski politiki; z Razvojno agencijo Savinja smo sodelovali pri prijavi projekta, katerega namen je bil vzpostavitev družabnega prostora, ki ne bi bil potrošniško zaznamovan, njegovo upravljanje bi temeljilo na načelih neposredne demokracije, usmerjen pa bi bil v izobraževanje mladih (prijava žal ni bila uspešna); z Inštitutom za hmeljarstvo in pivovarstvo (in občino) pa smo organizirali predavanje na temo prireditev brez odpadkov in ogled regijskega centra za ravnanje z odpadki. Do razglasitve epidemije smo sodelovali še na veganskih druženjih v Celju, izvedli delavnico za otroke v počitniškem varstvu ter delavnico na Sumo festivalu (ki v nasprotju z imenom ni festival sumo borcev, temveč nekajdnevno taborjenje z različnimi delavnicami za mlade), s pomočjo zavoda Gardenspot distribuirali letake o zmanjšanju količine odpadkov, vzpostavili portal za promocijo lokalnih poslovnih subjektov, ki delujejo po načelih *zero waste*, ter sodelovali pri čistilnih akcijah. Kljub trenutni javnozdravstveni situaciji smo še vedno aktivni na terenu, saj na podeželski tržnici enkrat na mesec organiziramo zelemenjavo.

Na pandemijo smo se odzvali predvsem z informiranjem in osveščanjem prek spleta. Trenutno smo tudi sredi mednarodnega projekta, katerega del je raziskava o turizmu *zero waste* – Žalec je pilotni primer v jadranski regiji. Ta projekt nam je omogočil dostop do programa Erasmus+, kjer se osredinjamo na izobraževanje o odrasti, permakulturi in socialni ekologiji.

Po skoraj dveh letih neformalnega delovanja se nam je ponudila priložnost formalizacije. Predsednica Turističnega društva Žalec, ki je s 125 leti eno najstarejših turističnih društev v državi, je zaznala potencial naših samoorganiziranih akcij in nas povabila k sodelovanju. Po spletu naključij in po zaslugi lastne angažiranosti smo prevzeli funkcije v predsedstvu, upravnem odboru in nadzornem svetu društva. To nam omogoča vzpostavitev formalnejših vezi z občinsko upravo, več finančne neodvisnosti in še tesnejše sodelovanje z lokalnimi deležniki.

Idejna osnova in praksa delovanja

Naš kolektiv, ki temelji na želji in potenciranju lastnih latentnih prizadevanj za utopični svet, deluje nehierarhično in na prostovoljnih temeljih. Približno dvakrat na mesec imamo moderiran sestanek. Obravnavamo točke

dnevnega reda, ki jih lahko predlaga vsak, in se odločimo, katere projekte bomo izpeljali in kako. Oblikuje se okvirni plan, odločimo se, kdo bo prevzel posamezne naloge. Imamo tudi splošno delitev vlog – nekdo skrbi za družbena omrežja, kdo drug za korespondenco med deležniki, spet tretji za organizacijo in promocijo itd. Naredimo seznam pripomočkov, gradiv in kontaktnih oseb ter ustvarimo dogodek, za komunikacijo in usklajevanje pa uporabljamo spletna orodja. Sčasoma smo namreč ugotovili, da je lahko prevelika količina sestankov kontraproduktivna, saj se ujamemo v krog brezmejnega teoretiziranja, niansiranja in predlogov, čeprav je veliko plodnejše, če se kar podamo na teren. Tako hitreje dosežemo konsenz o cilju, načrt pa se izkristalizira med samo dejavnostjo. Naš *modus operandi* je torej nekakšna organizirana spontanost, kar je mogoče zaradi majhnosti in posledične fleksibilnosti kolektiva. Ima pa majhnost tudi slabe strani, predvsem hitro občutimo odsotnost koga izmed nas in delovanje v okrnjeni zasedbi. Takrat se naše aktivnosti prilagodijo in začnemo delovati kot džez bend: improviziramo, si prisluhnemo in si vzamemo čas za razmislek. Tako se melodija kolektivno razvija naprej, četudi se včasih sliši samo osamljen saksofon, spet drugič kakofonija zvokov. Ohranjanje delovanja tudi v teh trenutkih je ključno za napredovanje.

V primeru povečanja števila aktivnih članov in kompleksnejšega delovanja razmišljamo o uporabi zadružne aplikacije, kot je Loomio, ki jo za koordinacijo uporablja tudi krovno telo francoskega gibanja *zero waste*, vsekakor pa bomo poskusili svoje delovanje še naprej utemeljevati na načelu avtonomije posameznika in zadostnem doseganju skupnega konsenza pri procesu soodločanja.

Vsi člani našega malega kolektiva smo z lastnimi projekti tudi osebno angažirani na področju zmanjševanja odpadkov in okoljevarstvene solidarnosti: od posredovanja pri prodaji izdelkov za življenjski slog brez odpadkov in učenja ponovne rabe v vzgojnoizobraževalnih zavodih, prek urejanja drevesnic in čistilnih akcij do obnavljanja starih elektronskih naprav in ponovne predelave sekundarnih materialov, predvsem v kontekstu pridelave hrane (skupnostni vrtovi in akvaponika). O življenjskem slogu z manj odpadki se trudimo ozaveščati tudi svoje bližnje.

Ideja o ustanovitvi kolektiva ZWŽ ni nastala kot reakcija na specifičen ekološki problem ali okolju škodljiv projekt; odpadki so splošen in globalni problem. Seveda podpiramo in se pridružujemo različnim okoljskim bojem, od nasprotovanja sosežigu v Termoelektrarni Šoštanj do aktivne kritike nedavnih protiokoljskih zakonov trenutne vlade. Svoja stališča in opredelitve do aktualnih naravovarstvenih tematik poskušamo karseda jasno artikulirati. Toda v nasprotju z nekaterimi drugimi okoljsko in ekološko usmer-

jenimi društvi je naš cilj bolj usmerjen v vzpostavitev alternativnih, solidarnostnih in krožnih oblik ekonomije, vendar za tranzicijo vanje v lokalnem okolju manjka ključna infrastruktura. Ta je rigidna, neprimerna za preprečevanje nastajanja odpadkov in v rokah velikih podjetij; za vzpostavitev alternativnega ekonomskega modela, ki bi bil tudi trajnosten, regenerativen in usmerjen v kakovostna delovna mesta za lokalno prebivalstvo, pa bi morala biti infrastruktura skupnostna in decentralizirana, onkraj paradigme zelene rasti, ki jo vodijo kapitalska razmerja. Tako si prizadevamo za projekte, kot so vzpostavitev pralnice plen, kozarcev in druge embalaže ter vzpostavitev skupnostnega distribucijskega centra za prehrano, v katerem bi uporabljali trajnostno in povratno embalažo. Želimo si tudi knjižnice reči, majhnih reciklažnih obratov za plastiko, predelovalnic sekundarnega materiala, omrežja urbanih in ruralnih vrtov itd. Tovrstni ekonomski cikli so vidnega simboličnega pomena in pomenijo ogrodje za zagon krožnega gospodarstva na lokalni ravni. Idealno bi bilo, če bi to potekalo v združni obliki in v zasledovanju cilja dobrega življenja.

Delujemo na podlagi dveh predpostavk: prvič, denarja za svoje dejavnosti ne bomo dobili – in tudi če bi ga, bi ga gotovo ne bilo toliko, kot bi ga realno potrebovali za izvedbo naših zamisli; drugič, splošna populacija ne kaže velikega interesa za okoljevarstvo. Vzrokov za to je več. Opažamo, da se posamezniki pogosto ne zavedajo in ne razumejo, kako s svojimi osebnimi odločitvami vplivajo na okolje in uničujejo življenjski prostor za zanamce. Toda še pomembnejša je sistemska usmeritev naše družbe, ki je utemeljena na potrošniških navadah in kapitalistični, enosmerni ekonomiji, naša življenja pa so podrejena delovnim procesom, zaradi katerih smo utrjeni in ki nam jemljejo čas, v katerem bi se lahko aktivno udeleževali v dejavnostih in oblikovanju lokalne skupnosti. Ti predpostavki smo vzeli v zakup pri našem delovanju, zato smo si kljub velikim sanjam zastavili razmeroma nizke, a dosegljive cilje. Odpadki so kot rdeča nit družbe in narave, nekakšna metabolična razpoka v geokemičnem homeostatičnem zemeljskem sistemu. Ne glede na politično pripadnost se lahko verjetno vsi strinjamo, da je odpadkov preprosto preveč. Skladno s tem se poskušamo distancirati od prevladujoče polarizacije na desnico in levo; bliže nam je dihotomija med utopijo in distopijo. Na eni strani je svet odrasti, socialne ekologije in krožnega gospodarstva, na drugi svet neskončne gospodarske rasti, razkroja ekosistemov in družbenih vezi ter enosmerne ekonomije z različnimi odtenci »zelenega pranja« (*greenwashing*) in neupoštevanja človekovih pravic.

Pri dnevnem delovanju se ves čas gibljemo med idealizmom in pragmatičnostjo. Številne ideje, ki jih imamo na sestankih, so zaradi naših omejitev neizvedljive, zato se raje odločamo za manjše projekte. Pomemben

del delovanja je nagovarjanje lokalnih poslovnih subjektov, naj svoje poslovanje organizirajo tako, da bodo spodbujali življenje brez odpadkov. Nekaj pozivov je že padlo na plodna tla: lokalna trgovina je uredila rinfuzo ter dozirnike za prehranske in higienske izdelke, manjši hostel v okolici pa se zanima za tranzicijo v poslovanje *zero waste*. Svoje sosede in ostale člane skupnosti spodbujamo in jim pomagamo s promoviranjem dobrih praks, kot je uporaba sekundarnega materiala za gojenje hrane. Delujemo v prid opolnomočenja in anticipacije v kontekstu prihodnjih izzivov lokalne skupnosti, brez bega iz realnosti v izolirane svetove, ter pri tem upoštevamo okoljske, družbene in časovne danosti.

Potenciali, možnosti in omejitve delovanja

In kako lahko kot posamezniki pripomoremo k prvim korakom za prehod v družbo brez odpadkov? Odgovornim v svojih občinah lahko predlagamo pridružitve omrežju občin *zero waste*, ki ga vodijo Ekologi brez meja, ali mreži Skupnostno upravljanje z življenjskimi viri, ki jo vodi društvo Umanotera. Ti mreži ponujata programsko osnovo, platformo in legitimnost za nadaljnje delovanje v smeri vzpostavljanja družbe brez odpadkov. Povežite se s somišljeniki, prijatelji in neznanci ter skupaj ustvarite afinitetno skupino z jasnim ciljem. Da bi ga dosegli, ni nujna formalna, kompleksna struktura, pomembno pa je, da imate močno voljo in delujete kontinuirano. Obveščanje splošne javnosti lahko posameznike spodbudi k aktivnemu skupnostnemu grajenju zaželenih prihodnosti – in ko se to zgodi, je zadovoljstvo res veliko. V ZWŽ smo na poti grajenja solidarnosti z naravo in družbo spoznali številne čudovite ljudi in sklenili mnoga prijateljstva.

Smiselno je povezovanje z relevantnimi lokalnimi deležniki, ustanovami, ki lahko priskrbijo prostor za izvajanje aktivnosti in imajo aktivno članstvo, prek katerega lahko prenašajo znanje in gradijo na prepoznavnosti ideje. Transdisciplinarni, povezovalni, glokalni pristop, ki ne zasleduje dobička, potencira solidarnostna prizadevanja, blagodejno vpliva na razreševanje osebnih konfliktov, omogoča refleksijo in odpira pot iskanju skupnega ime-novalca z deležniki. Zagon nam daje tudi učenje na napakah.

Zaradi prostovoljnosti in nesistemskega pristopa pa ima takšen model tudi omejitve. Neučinkovit je predvsem pri doseganju večjih, sistemskih sprememb, ko je za spreminjanje življenjskega sloga in navad potrebna tudi intervencija državnega aparata. Vzemimo primer plastičnih vrečk za enkratno uporabo: veliko učinkovitejša kot informiranje in ozaveščanje

posameznikov, naj spremenijo svoje navade, je prepoved uporabe in proizvodnje plastičnih vrečk za poslovne subjekte – kar pa lahko stori zgolj tisti z zakonodajno močjo.

Za konec

Od začetka se zavedamo omejitev, pa tudi prednosti, ki jih prinašata majhnost in neformalnost našega kolektiva. Trudimo se, da bi čim širši krog prebivalstva ozavestili o škodljivosti odpadkov in dosegli miselni preskok, zaradi katerega bi bili pripravljeni spremeniti življenjski slog. Pri tem izhajamo iz zavračanja dualizma med človekom in naravo; človek je sestavni del narave, zato je neetično, da jo uničuje. Z malimi vsakodnevnimi dejanji lahko kot teritorialno umeščen lokalni kolektiv, ki je le eden od številnih takšnih kolektivov po vsem svetu, pripomoremo h gradnji utopije.

Če želimo ohraniti vsaj trenutni bivanjski standard, bomo morali močno poseči v mehanizme, na katerih temeljijo naša življenja. ZWŽ je poskus, kako ljudem približati to dejstvo in jim pokazati, da štejejo že majhne spremembe. Spomočjo koncepta brez odpadkov ali krožnega gospodarstva želimo ljudem približati mirno tranzicijo v ekološko benigno, sočloveku in nečloveškemu življenjem prijazen ekonomski sistem, podkrepjen z učinkovitim prenosom dobrih praks in znanj. V primeru neuspeha podobnih tranzicijskih pobud se zaradi ekosistemskih pritiskov, še povečane neenakosti in stopnjevanja distopičnih oblik sobivanja nasilna revolucija zdi malodane neizogibna.